

Samuel Pallache

*Koopman, kaper en diplomaat tussen
Marrakesh en Amsterdam*

Mercedes García-Arenal en Gerard Wiegers

Vertaald door Els Naaijken

Oorspronkelijke uitgave: Mercedes García-Arenal, Gerard Wiegers, *L'uomo dei tre mondi. Storia di Samuel Pallache, ebreo marocchino nell'Europa del Seicento*, Viella s.r.l., 2013 [ISBN 978-88-8334-944-7]

Afbeelding omslag: Rembrandt van Rijn, *Man in Oriëntaals kostuum*, ca. 1635. National Gallery of Art, Washington, DC.

Ontwerp omslag: Studio Jan de Boer, Amsterdam

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 8964 616 3

e-ISBN 978 90 4852 257 6 (pdf)

e-ISBN 978 90 4852 258 3 (ePub)

NUR 681

© M. García-Arenal, G.A. Wiegers/ Amsterdam University Press, Amsterdam 2014

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
Inleiding	13
1. Van Fez naar Madrid	23
Een geïdealiseerd beeld	23
Aankomst in Madrid	27
Vertrek uit Spanje	39
De herkomst van de familie Pallache	41
Joden uit Fez en de Inquisitie	45
2. Marokko, Portugal en Spanje	53
Portugal en Marokko	53
Tijden en plaatsen in het leven van Pallache	57
<i>Fez</i>	57
<i>Marrakesh</i>	69
3. Joden in Marokko	77
Vertrouwelingen van de sultan, hovelingen, kooplieden	77
Joden in Spanje en Portugal	90
Contrastrijke levens: Melchor Vaz de Acevedo en Isaac Almosnino	95
4. Andere groepen	107
Moriscos	107
Andere levensverhalen: Ahmad al-Hadjari en Said al-Dugali	114
De renegaten	118
Sebastião Paes de Vega en Luis Pérez	121

5.	Tussen Marokko en de Republiek	125
	Van Saint-Jean-de-Luz naar Amsterdam	130
	In Amsterdam	134
	Josué en Moisés	136
	De rechtszaak van Isaac	141
	Pallache en zijn contacten met de moriscos	149
	Handelsactiviteiten en diplomatieke betrekkingen, 1609-1614	152
	Ibn Abi Mahalli	158
	Het geval Castelane en de boeken van de sultan	161
6.	Pallache als kaper: gevangenschap en proces in Londen	165
	De inname van La Mamora	168
	Het proces van Londen	172
	De arrestatie	174
	De verdediging	177
	Het vonnis	181
	Terugkeer naar de Lage Landen: problemen met financiën en gezondheid	183
7.	De laatste pogingen: Istanbul en Madrid	185
	Contacten met het Ottomaanse Rijk	185
	De laatste onderhandelingen met de Spanjaarden	187
	De dood van Samuel	190
8.	Na Samuel: de familie	195
	Tussen Marokko en de Republiek: Joseph en Moisés	197
	In Amsterdam: Joseph en David	203
	Aïer	204
	David	212
	Alfonso López	216
	Isaac	220
	De gevangenen van Sidi Ali	226
	Jacob Pallache en de beweging van Sabbatai Zevi	231

Conclusies	237
Appendix	243
Noten	287
Verklarende woordenlijst	317
Afkortingen	319
Bibliografie	321
Index	335

Voorwoord

Dit boek gaat terug op een samenwerking die aan het einde van de vorige eeuw is ontstaan en die we tot op de dag voorzetten. De auteurs zijn de uitgever, Amsterdam University Press, zeer dankbaar voor het enthousiasme waarmee het project is ontvangen.

Samuel Pallache, de hoofdpersoon in het verhaal dat we hier vertellen, bracht in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zijn meest actieve jaren door, tijdens een gedenkwaardige periode van de ontstaansgeschiedenis van de Republiek. Hij ligt begraven op Beth Haim, de begraafplaats van de Amsterdamse Portugese joden in Ouderkerk aan de Amstel. In Nederland is de herinnering aan Samuel Pallache al die eeuwen levend gebleven.

Net als de hoofdpersoon zelf beweegt het boek zich tussen verschillende talen, landen en culturen. Na de eerste Spaanse editie bij Siglo XXI (1999) werd het na een grondige bewerking in het Engels vertaald door Martin Beagles en gepubliceerd bij Johns Hopkins University Press (2003, paperback 2007). Richard Kagan (Johns Hopkins University) en David Nirenberg (University of Chicago) schreven het voorwoord en gaven belangrijke adviezen. Vervolgens verscheen in 2007 bij de eerder genoemde Spaanse uitgeverij een tweede, sterk herziene druk in het Spaans, gevolgd door een niet door ons geautoriseerde Arabische editie (door Djamel Abd al-Rahman, Cairo etc.: Hoge Raad voor Cultuur, 2005). In 2013 verscheen een Italiaanse editie bij de Romeinse uitgeverij Viella (2013). Stefania Pastore (Scuola Normale Superiore de Pisa) maakte de Italiaanse vertaling. Bij de voorbereiding van die editie konden we gebruik maken van documenten uit Portugal die José Alberto Rodrigues da Silva Tavim (Lissabon) ons verschaftte. Omdat in deze meest recente editie opnieuw nieuwe gegevens verwerkt waren hebben we deze als uitgangspunt gekozen voor de voorliggende Nederlandse vertaling. Daarbij verdient een document over Samuels zoon Samuel in de Bodleian Library in Oxford en een document uit

Simancas (zie de appendix, documenten xxiv en xxv) aparte vermelding.

In een zeer recent artikel in het tijdschrift *Past and Present* beschrijft de historicus John-Paul Gobrial van de Universiteit van Oxford wetenschappelijke ontwikkelingen waarbinnen hij ook dit boek een plaats geeft, een benadering waarin wetenschappers in onderzoek naar interacties tussen culturen en religies in de vroeg-moderne periode micro- en mondiale geschiedenis proberen te verbinden. Aanknopen bij de micro-historische benadering van Carlo Ginzburg gaat het vandaag de dag volgens Ghobrial en anderen, zoals Francesca Trevisano, om te komen tot een 'mondiale micro-geschiedenis'. Ghobrial maakt een onderscheid tussen benaderingen waarin groepen centraal staan die zich bewegen tussen verschillende culturen en symbolische grenzen en een benadering waarin individuele personages centraal staan die zich over de grenzen bewegen. Een vergelijkbare ontwikkeling signaleert de historica Stefania Pastore van de Scuola Superiore Normale in Pisa in haar voorwoord tot de Italiaanse editie van dit boek.

Het boek is bij de verschillende vertalingen veranderd, vooral ook doordat we niet alleen zelf nieuwe gegevens vonden en nieuwe inzichten opdeden maar ook doordat vrienden en collega's ons opmerkzaam maakten op nieuwe bronnen en ons hun commentaren deden toekomen en noemen hier in het bijzonder Herman Prins Salomon. We willen hen daarvoor danken. Ook danken we graag de archivariissen die ons in de loop van de tijd hielpen, in het bijzonder Isabel Aguirre (Simancas) en de huidige beheerder van het archief van Mozes Heiman Gans in Amsterdam. Ton Tielen (Den Haag) verdient apart vermeld te worden. Hij is de afgelopen jaren zo vriendelijk geweest om ons deelgenoot te maken van zijn eigen passie voor de geschiedenis van de familie Pallache en zijn nauwgezette onderzoek naar de archivalische bronnen. Zoals ook in eerdere edities zeggen we hem nu weer dank voor informatie en inzichten.

Ook de vertalers en collega's Martin Beagles en Stefania Pastore danken we voor hun nauwgezette werk en belangrijke adviezen.

De huidige vertaling is van de hand van Els Naaijken, voor wie geen moeite teveel was en die zich zeer veel inspanningen heeft getroost om de teksten voor de Nederlandse lezer toegankelijk te maken. We danken haar daarvoor van harte. Tenslotte willen we Volkhard Krech en de staf van het Käte Hamburger Kolleg van de Ruhr Universität Bochum danken voor de mogelijkheden die Gerard Wiegers kreeg om in het kader van zijn 'visiting research fellowship' aan deze editie te werken.

Met het oog op deze nieuwe editie zijn door de vertaalster, in overleg met de auteurs, in het bijzonder Gerard Wiegers, aanvullingen, verduidelijkingen en aanpassingen doorgevoerd. Hier en daar zijn ook zaken gecorrigeerd. Een aantal waardevolle verklarende noten van Stefania Pastore is overgenomen en in de vertaling is waar mogelijk nauw aangesloten bij historische termen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de termen 'Barbarije' (de Maghreblanden), en 'renegaat' (bekeerling tot de islam, indertijd een pejoratieve term). Maghrebijnse plaatsnamen hebben we in een gangbare weergave in het Nederlands weergegeven. Om deze reden houden we bijvoorbeeld Ksar-el-kebir aan in plaats van Al-Qasr al-Kabir.

Leiden/Bochum en Madrid, 8 maart 2014
Mercedes García Arenal en Gerard Wiegers

Inleiding

De levensverhalen van sommige mensen bieden de mogelijkheid werelden te ontsluiten en de complexiteit van hun tijd en van de grote politieke, sociale en religieuze conflicten bloot te leggen. Niet altijd (of misschien wel juist niet) gaat het daarbij om personen die grote namen werden, een vooraanstaande positie hadden of beslissingen namen die een tijdperk zouden markeren. Het betreft veeleer personages van minder statuur, met minder opvallende levens. Mensen die niet per se 'gewoon' waren, maar wél geconfronteerd werden met problemen en omstandigheden die samenhangen met politieke, religieuze of economische factoren waarin zij gewild of ongewild verzeild raakten en waarop zij weinig tot geen directe controle konden uitoefenen.

Hun persoonlijke tragiek, de wijze waarop zij de conflicten van hun tijd tegemoet traden, weerstand boden tegen of juist berustten in de omstandigheden, zich al dan niet voegden in de heersende gewoonten en leefwijzen van hun tijd, kunnen helpen om de 'lokale' en 'etnografische' betekenis van die grote conflicten beter te begrijpen. Juist deze levens zijn in staat om een bepaalde politieke en sociale werkelijkheid op een bijzonder levendige wijze tot leven te wekken. Ze geven ons het verleden heel even met alle kracht en felheid terug, alsof het met een toverstaf wordt aangeraakt. Het probleem is echter dat we de levens van 'minder belangrijke' personages dikwijls moeilijk in hun geheel kunnen reconstrueren en documenteren. En wellicht is dit één van de redenen dat het complexe en ambigue leven van Samuel Pallache zo'n sterke aantrekkingskracht op ons uitoefende: slechts een klein deel van het leven van Pallache bleek bekend.

Samuel Pallache (tegenwoordig schrijft men de naam veelal met één l: Palache) werd geboren in Fez, in een Joodse familie die oorspronkelijk uit Spanje afkomstig was. Hij was tot aan zijn dood in 1616 agent, dat wil zeggen diplomatiek vertegenwoordiger van de Marokkaanse sultan Muley Zaydan in de Republiek der

Zeven Verenigde Nederlanden en werd begraven op Beth Haim, de begraafplaats van de Portugese joden in Amsterdam. Maar op verschillende momenten in zijn leven trachtte hij ook in dienst te komen van Spanje, waar hij zich samen met zijn familie wilde vestigen. Daarnaast was hij koopman, spioneerde hij en was hij actief in de kaapvaart. In de loop van zijn leven ondernam hij activiteiten en oefende hij beroepen uit die kenmerkend blijken te zijn voor tal van joden, moriscos en 'renegaten'. Zijn sociale, culturele, religieuze en politieke oriëntaties lijken ondanks alle uiterlijke veranderingen steeds verankerd te zijn gebleven in een Iberische culturele identiteit. En zoals vele personen die in culturele en sociale zin tot Iberische minderheidsgroepen behoorden, gaf hij blijk van gevoelens van gekwetstheid bij de herhaalde pogingen om naar het Iberisch schiereiland terug te keren.

Hij wordt door de zeventiende-eeuwse schrijver Daniel Levi de Barrios gezien als praktiserend jood en vooraanstaand lid van de Portugese gemeenschap in Amsterdam. Maar hij blijkt ook bereid te zijn geweest voor de Spaanse kroon te werken en zich in Spanje tot het katholicisme te bekeren; tevens liet hij zijn familiebasis in Marokko nooit in de steek. Na zijn dood volgde zijn broer Joseph hem op als agent van de Marokkaanse sultan in de Republiek en werd zijn neef Moisés tolk-vertaler van Muley Zaydan en zijn directe opvolgers.

Samuel Pallache was wellicht het bekendste lid van een familie die gedurende een groot deel van de zeventiende eeuw een fundamentele rol speelde in de contacten tussen met name de Sa'dieden dynastie in Marokko en de Republiek. Hij onderhield echter ook contacten van de Marokkaanse sultan met verschillende andere West-Europese landen (Frankrijk, Engeland) en bovendien met het Ottomaanse Rijk. De familiegeschiedenis van Samuel Pallache, waaraan we op deze pagina's ruim aandacht zullen schenken, toont aan hoe verschillend de individuele keuzes kunnen zijn binnen een en dezelfde maatschappelijke context.

Samuel Pallache is geen onbekende. Hij is het object geweest van studies die zich vooral richtten op zijn rol binnen de Se-

fardische gemeenschap van Amsterdam en zijn diplomatieke activiteiten voor de Republiek en Marokko.

De basis van dit boek ligt in Spanje toen wij beiden, de auteurs van dit boek, werkzaam waren in de archieven in Simancas (Valadolid). Op het moment dat Gerard Wieggers (tijdens onderzoek naar geheel andere zaken) allerlei documenten over Pallache aantrof ontstond het idee van een gezamenlijke studie. Bij het onderzoek in diverse archieven en bibliotheken dat we toen begonnen doemde allengs een zeer levendig, maar vooral ook onverwacht beeld op van groepen en individuen die zich in het mediterrane gebied tussen de natuurlijke en symbolische grenzen bewogen die het Iberisch schiereiland van de Maghreb scheidde. De aanvankelijke verrassing veranderde in een ware passie naarmate de documenten en uiteenlopende bronnen meer licht wierpen op Samuel Pallache en zijn broer Joseph. Steeds meer tekende zich een personage af dat veel complexer en ongrijpbaarder bleek te zijn dan voorgaande studies deden vermoeden: uit de documenten kwam naar voren hoe hij, als individu, op fragmentarische en dynamische wijze zijn identiteit leek te construeren, in een proces dat gepaard ging met allerlei moeilijkheden en conflicten van persoonlijke en sociale, religieuze en politieke aard. Soms lijkt het werk van een onderzoeker wel op dat van een detective. Wellicht zouden we u moeten vertellen over alle wegen die we zijn ingeslagen en die we vervolgens hebben verlaten, over de ontdekkingen en teleurstellingen van ons onderzoek, en u als in een detective- of spionageroman hebben moeten meeslepen. Maar dat moeten we bewaren voor een andere publicatie. Misschien is dat jammer, want als er één terrein is waar de inhoudelijke en stilistische regels van de romankunst kunnen worden aangewend is dat misschien wel de biografie.

De grootste uitdaging van het onderzoek was in een doorlopende reconstructie van Pallaches leven op grond van de bronnen alle – soms tegenstrijdige elementen – bij elkaar te brengen die een rol spelen in iemands religieuze en sociale identiteit. En geconfronteerd met een fragmentarisch en deels onbekend

bronnenmateriaal, dat vaak lastige obstakels opwierp, recht te doen aan een complexe persoonlijkheid: in psychologisch opzicht, in alledaagse gedragingen, handelingen en denkbeelden, in twijfels of onzekerheden, meer dan in de gevolgen van zijn daden. En aangezien het niet onze bedoeling is om tot een zuiver chronologische weergave te komen, zullen we vooral proberen de vragen te beantwoorden die zich keer op keer aan ons opdrongen naarmate we meer inzicht kregen in het leven van Pallache. Om de lacunes in de documentatie te overbruggen hebben we geprobeerd de kring van personen in de directe omgeving van Pallache en personen met wie hij in contact kwam zo verantwoord mogelijk te verruimen. Rondom deze 'kring' hebben we opnieuw de omgeving gereconstrueerd waarin hij zich bewoog waardoor er meer voorbeelden kwamen van andere levens die parallellen en raakvlakken vertoonden met dat van Pallache.

Het leven van Pallache is uitzonderlijk, maar niet bijzonder exemplarisch in de morele zin van het woord. Pallache simuleerde, hij experimenteerde met 'identiteit' en cultuur, afgestemd op de omgeving en op de mensen met wie hij sprak. Simulatie, souplesse, aanpassingsvermogen en wellicht een voorliefde voor gevaar en macht lijken zijn belangrijkste eigenschappen. Dit is overigens typerend voor iemand die voortdurend gedwongen is te onderhandelen, te veranderen en strategieën bij te stellen. Pallache, net als andere vergelijkbare personen, leefde letterlijk en figuurlijk in de marginaliteit, zocht grenzen op, beproefde de overgangen tussen allerlei grensgebieden en vond zich zelf telkens opnieuw uit. Hij had misschien wel uitzonderlijke karaktertrekken en vaardigheden, maar ze waren niet exclusief en we dienen ze zeker niet als unieke eigenschappen te beschouwen: in de loop van dit boek zullen we personages ontmoeten als Anthony en Robert Sherley, Ahmad al-Hadjari, Alfonso López, Jean Castelane en vele anderen met vergelijkbare loopbanen en soortgelijke wederwaardigheden.

Overigens lieten de autoriteiten met wie hij in contact kwam (vooral de Spaanse) niet na een beroep te doen op zijn kundigheden en kennis, ook al wisten ze van zijn vermogen mee

te bewegen met tegengestelde en met elkaar in conflict zijnde partijen. En juist dit was, zoals we nog zullen zien, een kaart in zijn voordeel. Wellicht, zo vragen we ons af, had dit te maken met de ‘cultuur van dissimulatie’ (Snyder, *Dissimulation and the Culture of Secrecy*), die zo typerend is voor het intellectuele, politieke en religieuze klimaat in deze periode.

In elk geval hebben we het leven van Pallache voortdurend willen plaatsen binnen zijn historische context. Wat zijn leven immers zeer bijzonder maakt is de ongelooflijke wirwar van gebeurtenissen en conflicten. Terwijl zijn wederwaardigheden zich als volkomen oorspronkelijk en eclectisch voordoen, kunnen wij niet volstaan met het bijzondere daarin te volgen. We hebben getracht om telkens de specifieke historische en maatschappelijke omstandigheden te verhelderen.

Daarom trachten we ook de wereld waartoe Pallache behoorde voor onszelf en de lezer te ontsluiten. De Pallaches maakten deel uit van religieuze groepen die aan het eind van de vijftiende eeuw van het Iberisch schiereiland werden verdreven. Eén van de meest interessante fenomenen bij al deze groepen is wellicht dat ze gedurende vele generaties hun Iberische culturele kenmerken behielden in de verschillende landen waar zij zich vestigden. Daar komt bij dat ze er in slaagden een hecht netwerk van contacten binnen de gemeenschap te behouden.

Wanneer we de verschillende stadia in het leven van Samuel Pallache van nabij volgen, beginnen we in Fez, zijn geboortestad; we proberen de geschiedenis en de kenmerken van de Joodse gemeenschap daar op hoofdlijnen te schetsen. We gaan vervolgens ook in op de belangrijke rol die de Joden, vooral die van Iberische herkomst, aan de Marokkaanse hoven speelden in zowel de diplomatieke betrekkingen als de handelscontacten van deze hoven met Europa. Het zijn ook de netwerken van Marokkaanse Joden en in Portugal, Nederland en Italië woonachtige joden en cryptojoden die een gunstige invloed blijken te hebben gehad op de ontwikkeling van commerciële en diplomatieke banden tussen deze gebieden. We vervolgen ons verhaal met de gang van Pallache naar Spanje en zijn contacten met de verschillende

Spaanse autoriteiten, zijn pogingen zich met zijn familie in het land te vestigen tot aan zijn vlucht daarvandaan vanwege de Inquisitie. Vervolgens behandelen we Den Haag en vooral Amsterdam, belangrijke steden in de Republiek, het toneel van de langste en tevens best gedocumenteerde fase van zijn leven: hier woonde hij als agent en diplomaat (nooit als ambassadeur) van de Marokkaanse sultan, hij nam actief deel aan het leven van de Joodse gemeenschap, terwijl hij voortdurend lange reizen naar Marokko maakte. Naar de Republiek keerde Samuel Pallache ook terug toen zijn oorlogsschip, beladen met een rijke oorlogsbuit die in de omgeving van de Azoren van Spaanse schepen was geroofd, door een zware storm werd overvallen en hij gedwongen was van koers te veranderen. Pallache moest uitwijken naar Engeland waar hij op beschuldiging van piraterij gevangen werd gezet en aan een lang proces werd onderworpen, op instigatie van de Spaanse ambassadeur. Hij overleed in Den Haag, juist toen hij opnieuw de onderhandelingen met de Spaanse autoriteiten had geopend, zijn diensten aanbood als informant en met hen sprak over een terugkeer naar Spanje.

In dit boek hebben wij zeker niet de pretentie uitputtend te zijn; ook hebben we niet alle documenten in de talrijke archieven en bibliotheken willen opsporen waarin materiaal over Pallache te vinden zou zijn. Evenmin hebben we ons op economische bronnen gericht, waardoor de handelsactiviteiten van Pallache hier buiten beschouwing blijven. Ongetwijfeld verdienen deze de aandacht van een economisch historicus. Waar het gaat over de documenten die in het Nationaal Archief in Den Haag bewaard worden, hebben we ons vooral beperkt tot de stukken die reeds zijn gepubliceerd in *Les Sources inédites de l'histoire du Maroc*. En inmiddels moet duidelijk zijn dat onze these, ook al draait deze rond de figuur van Samuel Pallache, zich niet wil beperken tot een analyse van hem als individu, maar zij richt zich ook op de sociale, politieke en religieuze identiteiten van joden, moriscos en bekeerlingen tot de islam in Spanje, Marokko en de Republiek. We richten ons op de problematiek van 'identiteit'. En om de constructie van vroeg-moderne identiteiten te begrijpen gaan

we ook in op de lotgevallen van tijdgenoten, deze hadden vaak dezelfde kenmerken of leefden in vergelijkbare omstandigheden. Zo zullen we in Spanje of Portugal of onderweg naar de Republiek of naar het Verre Oosten andere Joden uit Fez ontmoeten met dezelfde beroepen en activiteiten als Pallache. Sommigen van hen werden door de Inquisitie vervolgd en waren daarom genoodzaakt gedetailleerd verslag te doen van hun familiegeschiedenis, wat de inquisiteurs 'relato de su vida' noemden, een soort autobiografie die de Inquisiteurs eisten.

Zoals we reeds opmerkten, is het leven van Pallache bijzonder, maar beslist niet uniek: in zekere zin hebben we willen aantonen dat personen die dichtbij Pallache stonden – omdat ze tot een zelfde religieuze of sociale groep behoorden, in vergelijkbare marginale omstandigheden leefden, zich in soortgelijke, meestal vijandige situaties bevonden en onder druk stonden – allemaal op zeer verschillende wijzen reageerden. We zien bij hen een keur aan overlevingsvormen of het 'verkopen' van hun diensten. Juist de variëteit en de onderlinge verschillen in deze ogenschijnlijk gesloten en homogene wereld, vormt één van de stellingen die we in dit boek willen verdedigen.

Veel onderzoekers van het Iberische jodendom van na 1492 (jaar van de verdrijving van de Joden uit Spanje en van de daaropvolgende diaspora) hanteren sterke categorieën als 'de natie' of 'het Joodse volk'. Maar wij staan sceptisch tegenover de hermeneutische waarde van dergelijke categorieën om het gedrag en de ideeën van individuele personen te begrijpen en te verklaren. De verscheidenheid en de afwisseling in niet alleen de persoonlijke levensverhalen en individuele keuzes van alle leden van een religieuze groepering, de verschillende gradaties van innerlijke en uiterlijke adhesie aan een geloofsopvatting, plus de eindeloze combinatiemogelijkheden waarop een confessionele en culturele achtergrond zich verbindt met politieke en sociale omstandigheden, versterken dit. In elk geval zijn ze voor ons niet toereikend gebleken bij de verklaring van de gebeurtenissen en handelwijzen die de lezer op de komende bladzijden zal aantreffen. Afgezien nog van het feit dat onze studie het automatisch

verband dat soms gelegd wordt tussen innerlijke religieuze overtuigingen en politieke keuzes en allianties problematiseert.

Ook binnen andere marginale groeperingen in het mediterrane gebied vinden we levens die veel gelijkenis vertonen met dat van Pallache. Op de volgende bladzijden zullen we moriscos ontmoeten die wegen hebben bewandeld die zeer dichtbij die van Pallache liggen, omdat zij in ballingschap dezelfde problemen onder ogen moesten zien als hun joodse landgenoten. Er ontstonden ook onverwachte allianties tussen verdreven moriscos en joden, allianties die zich zelden voordeden toen de twee minderheidsgroeperingen nog op het Iberisch schiereiland woonden. We zullen trachten aan te tonen dat de dynamische en veelvoudige condities van een religieuze achtergrond niet gereduceerd kunnen worden tot de voorstellingen en praktijken die samenhangen met een religieuze traditie. Een religieuze identiteit zien we in het perspectief van hedendaagse religiewetenschappelijke en antropologische theorieën als meervoudig, dialogisch en dynamisch, als de som van talloze culturele en sociale variabelen. In zekere zin zijn Samuel Pallache en de andere personen die we op de komende pagina's zullen tegenkomen de voorlopers van het hedendaagse jodendom. Maar dat niet alleen. Immers, de belangrijkste en sterkste stelling die in dit boek verdedigd wordt is dat de 'uitzonderlijke levens' die we bestuderen verscheidene generaties vooruitlopen op de mentale veranderingen, attitudes en identiteiten die doorgaans in verband worden gebracht met de Verlichting en het ontstaan van het 'moderne individu'.

